

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

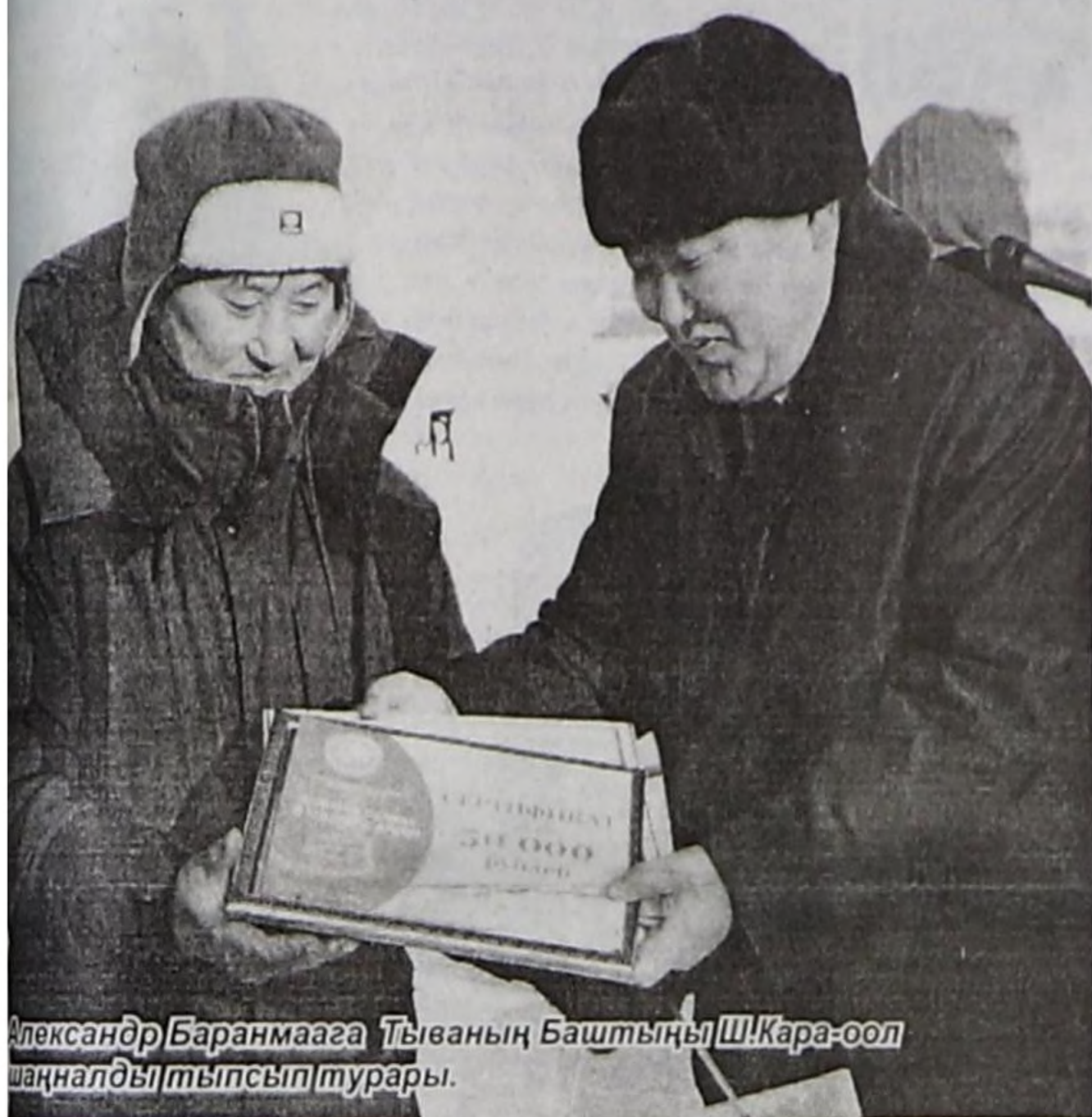
№ 140
(18727)

2015 чылдың
декабрь 17
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

«АЗИЯ ТӨВҮНДЕ ДОШ ТООЛ»

Александр Баранмаага Тываның Баштыңы Ш.Кара-оол
шаңналдыг тыпсып турары.

30 муң рубль, рюкзак), бирги черге Россияның Чурукчулар эвилелиниң кежигүнү, ТР-ниң Чурукчулар эвилелиниң даргазы, Якутск хоорайга «Дош үези» деп Бүгү-дегей мөөрейинге бирги черни ээлээн ус-шевер Александр Насович Баранмааның (шаңналы 50 муң рубль, рюкзак, спортчу сумка) «Сибирьниң хады» деп ажилдары төлөптүг болган.

Киржикчилерниң аразында Бай-Тайга болгаш Мөңгүн-Тайгадан аргадуржулгалыг мастерлер, хоорай школаларындан чурук болгаш технология башкылары, уран чүүл школаларының өөреникчилериниң командалары база бар.

Фестиваль-мөөрейни Тыва Республикада чарлаан Улусчу езу-чаңчылар чылынга тураскааткан.

Бирги фестиваль-мөөрейниң чиңгине деткикчилери — Тывада «Stihl» компанияның албан езузу-биле дилери — «Бензо-МотоВело» садыгының ээзи В.Н. Заика, «Межегей хөмүр-даш» компаниязы, Г.А. Барыбина «Буян-Бадыргы» аалчылар бажыңы, РГН-ниң Тывада салбыры, Конституция судунуң коллективи, Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының депутаттары, улуг калбак доштарны белеткээн Таңды кожуун, «Обувь» баазазы, Х.А. Кужугет, Г.Д. Аракчаа, хуу сайгарлыкчылар О.К. Монгуш, Л.Н. Малышева («Химтоп» сады) болгаш өскелер-даа.

Шончалай ХОВАЛЫГ.
Владимир ЧАДАМБАНЫҢ
тырттырган чуруктары.

Декабрь 16-да «Азия төвү» скульптура комплекзиниң декоринге Чаа чылга база чүк календары-биле 2016 чылды байырлаарының «Азия төвүнде дош тоол» деп дош скульптураларының I фестивалы байырлыг байдалга хаап, иелдерин үндүрүп, тиелекчи-ни шаңнап-мактаан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол сөс ап, фестивальдың жикчилеринге байыр чедирген: «Шыңгырлар фестивалы» адың-на эрттирер бис. Кыштың гунда хуулгаазын скульптура-кылган командалар эр хейлер! Россияның федералдыг айыыл чорук албанының кызыгаар тургузааның даргазы Евге-

ний Труханов бодунуң командалыг деткип келгени өөрүнчүг-дүр.

Байыр чедириишкннеринге Кызыл хоорайның баштыңы Дина Оюн, ТР-ниң культура сайыды Алдар Дамдын, ТР-ниң туризм төвүнүң удуртукчузу Омак Ондар болгаш өскелер-даа катчып, киржикчи бүрүзүгө номинация аайы-биле дипломнарны, өртектиг белектерни тывыскан.

Үшкү черге Кызылдың немелде өөредилге төвүнүң төлээзи Начын Оттук-оолович Саая «Азия төвүнде дош тоол» (шаңналы 20 муң рубль, хирээ), ийги черге Тывада кызыгаар эргелелиниң ажилдакчызы Сергей Каадыр-оолович Кендикпаа Монгуш Кенин-Лопсаннның эпозунуң маадыры «Танаа-Херел» (шаңналы

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ АЙЫТКАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Феликс ХАДЖИЕВ, Монополияга удур федералдыг албанның Тыва Республикада эргелелиниң удуртукчузу:

— Социал-экономиктиг байдалды болгаш бистиң амыдыралывыстың чугула өске-даа талаларын тодарадырынга Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун комплекстиг туружу меңээ аажок таарышты. Ажил-чорудулгага хамаарыштыр алыр болза, сайгарлыкчы чорукту деткип тургаш, экономиканы сайзырадырының айтырыныче кичээнгей салып турары чугула-дыр.

2016 чылдың январь 5-тен эгелеп, Россияга монополияга удур дөрткү бөлүк документилер күштүг болуп кирер, ында албан-дужаалдыг кижилерге хамаарыштыр административтиг харыскалганы онаарын, ажылындан чайладырынга чедир көргөн. Тодаргайлаарга, бир звес удуртукчу кижиге сайгарлыкчыларның эргелерин болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыктарын хажыдып, оларның ажил-агыын боттандыраарынга шаптараазын чедирер, ол чүүлдерни доктаамал кылыр болза, ону албан-дужаалындан-даа хостап болурун көргени-дир. Тываның Баштыңының Айыткалы-биле танышкан албан-дужаалдыг кижиге бүрүзү ооң эчис түңнели—республиканың чаагай чорун дээрзин медресеп билер уjurлуг, ынчангаш Тываның чаагай чорун дээр ажилдаар күзелдиг сайгарлыкчыга деткимче көргүзөр херек.

Виктор ГЛУХОВ, ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентиниң) Конституция-эрге-хоойлу политиказының болгаш күрүне тургузуунуң комитетиниң даргазы:

— Тываның Баштыңы бодунуң Айыткалынга айтып турганы хөй талалыг сорулгалар Россияның Президентиниң чоокта чаа кылганы Айыткалынга тургускан сорулгалары-биле дүгжүп турар дээрзин демдеглээр бодап тур мен. Аңаа социал-даа, экономиктиг-даа угланышкыннарны кириди. Ол чүүлдер бистерге, Тываның Дээди Хуралының депутаттарыга, эрге-хоойлу болгаш хоойлужудулга баазазын тургузарын хүлээндирип турар. Республика Баштыңының айтып турганы дыка хөй төлөвилелдери болгаш айтырылганы 2016 чылда хоойлужудулга органындан чаазы-биле ажилдап эгелээрин негеп турары чугаажок. Россия Федерациязы болгаш бистиң республикавыс терроризмге удур демисел-биле холбашкан бергелерге таваржып турза-даа, Айыткал келир үеже дидим угланган деп көөр кижиге-дир мен. Ынчангаш 2016 чылда республика чогулмалыг түңнелдерлиг болзун дээр, күженишкннерни үндүрер, бар бүгү курлавырларны мөөңнээр уjurлуг бис.

(Уланчызы 2-ги арында). ➡

Фестивальдың киржикчилери.

Хүннүң медээлери

САЙЫТ ДУЗАЛАЗЫН ДЭЭШ...

Тыва Республиканың дээди күүседикчи болгаш хоойлужу-дулга органның санал-оналдарын өөренип көрбейн, республиканы электри энергиязы-биле хандырып турар «Тываэнерго» ажык акционерлиг ниитилелди эде организастап, ооң эргелеп-башкаар ажил-чорудулгазын «МРСК Сибири» акционерлиг ниитилелге дамчы-дып бээр деп турары чуртта-чылыг черлерни, бүдүрүлгелерни болгаш албан организация-ларны кышкы үеде электри энергиязы-биле хандырып на-рыыдадып болур. «Тываэнерго» ажык акционерлиг ниитилелдин эргелеп-башкаар ажил-чорудулгазын «МРСК Сибири» акционерлиг ниитилелге дамчы-дып берип, ону эде организастаар дээн «Российские сети» ажык акционерлиг ниитилелдин шийтпир чарыгдалдарны ыла-вылаар сорулгадан болгаш ажыглаан электри энергия-зы дээш республиканың чурт-такчы чонунун, албан органи-зацияларның, бүдүрүлгелерниң улуг хемчээлдиг өрезинден тывылган чадавас. 2015 чылдың ноябрь 1-де байдал-биле алыр-га, өрелериң ниити түңү 725 миллион рубль. Ооң кол нуруузу 379 миллион рубль — чуртта-чы чоннун өрөзи.

Шупту хевирлерниң өрелерин эвээжедир дээш, республиканың удуртулгазы шыңгы хемчеглерни ап келген. Чижээлээр, чединмес чурт-талгалыг өг-бүлелерниң акша-хөреңги байдалын чигедир дээш, чуртталга-коммунал ачы-дузаларын төлээринге чылдың-на 262 миллион рубльди фе-дералдыг чиигелделер акша-

хөреңгизинге немей үндүрүп турар. Электри энергиязы дээш өрелерни эвээжедир сорулга-ны бүдүрүлгелерниң мурнун-га тургускан. Ооң түңнелинде одалга-энергетика комплекзи 2015 чылда төлөвирни 100 хуу чоруткан.

Электри энергиязы дээш өрелерниң көвүдээниниң бир чылдагааны «Тываэнерго» ажык акционерлиг ниитилел төлөвирлерни чыыр талазы-биле ажилдарны чедир кылбайн турары. Оларның бирээзи — 124 хоорай, суурларлыг республика-да төлөвир хүлээп алыр чүгүл 19 пункт бар.

Тываны электри энергия-зы-биле идегелдиг хандырап талазы-биле бодунуң туржун камгалаарыга республиканың чазаан деткип, «Тываэнерго» ажык акционерлиг ниитилелдин эргелеп-башкаар ажил-чорудулгазын «МРСК Сибири» акционерлиг ниитилелге дамчы-дып берип, ону эде организастаарын болдурбазын Россия Федерациязының энергетика сайыды Александр Новакка билдиришкенинге ТР-ниң Дээди Хуралының депутаттары дилээн. «Тываэнерго» ажык акционерлиг ниитилелди эде организастаары республиканы электри энергиязы-биле үзүктел чок хандыраарыга, тыптып кээп болур озал-ондактыг байдал-дарны дүрген чайладырынга, электри четкилеринге техно-логтук кожуушкуннар айтырыг-ларын шалыпкын шийтпир-лээринге шалтыктыг апарып болур дээрзин база депутаттар демдеглээр.

«Шынның» корр.

КЕЛИР ҮЕДЕ САЛГАКЧЫЛАРЫНГА

Россияның Айыыл чок чорунун федералдыг алба-нының Тыва Республика талазы-биле эргелелин ажилдакчы-лары декабрь айның 20-де дем-деглеп эрттирери профессио-нал байырлалының бүдүүзүнде өскүс болгаш ада-иезиниң азы-ралы чок арткан уругларның Кызыл хоорайда школа-интер-надының өөреникчилерин боттарының албан черинче ча-лаан. Оларның бичии өңүктери эргелелдин төөгүзүнүн болгаш дайынчы алдарының залынга барып, күрүнениң айыыл чок чорунун албанының Тывага тургустунганының төөгүзүн бол-гаш ооң ажилдакчыларының төрзүн чуртту камгалаар тала-зы-биле белен звес маадырлыг ажылының дугайында хөй солун чүүлдерни билип алганнар.

Тывага күрүнениң айыыл чок чорунун албанының үндезини 1925 чылда тургустунган Тыва Арат Республиканың ишти-ки политиктиг камгалалдың күрүне эргелели болган. НКВД-ниң, КГБ-ниң, амгы ФСБ-ниң ажилдакчыларының форма хептерин, Соңгу Кавказка дайынчы хөделиишкенин үезинде үймээнчилерни баштап тур-ган дайынчы командирниң по-гоннарын, оперативтиг ажил-дар үезинде хураап алдыганы

ок-чепсекти, документи-лерни, эргелелдин ажилдакчыларының сөөлгү чылдарда кылып чорут-кан тускай операцияларының дугайында видеоматериал-дарны, күрүнениң айыыл чок чорунун ажилдакчыларының ажыглап турары дериг-хе-рекселдерни, чепсектерни оолдар, уруглар көргөннер.

Солун ужуражылга болгаш экскурсияның соонда, аалчы-ларынга спортчу дериг-херек-сел аймаан Россияның Айыыл чок чорунун федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелин ажил-дакчылары белекке бергеш, эки өөренирин, төрзүн чуртунга ынак, бердинген хамаатылар бооп өзери күзеп, оларның ара-зындан күрүне камгалалының келир үеде салгакчылары үнер дээрзинге идегелин илереткен-нер.

Күрүнениң айыыл чок чорунун ажилдакчызының Хүн-нүңге тураскааткан чуруктар конкурзу школа-интернаттың өөреникчилериниң аразынга эрткен. Ооң түңнелдерин амгы үеде үндүрүп турар. Конкурстун тиилекчилерин база байырлал таварыштыр шаңнап-мактаар.

РФ-тиң Айыыл чок чоруу-нун федералдыг албанының ТР талазы-биле эргелелин парлалга албаны.

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ АЙЫТКАЛЫНЫ ДУГАЙЫНДА

Дина ОЮН, Кызыл хоорайның баштыңы:

— «Чаңгыс демниг Россия-ның» Кызылдың Төлээлекчилер хуралында фракциязының хуралын эрттирдивис. Аңаа Тываның Баштыңы Шолбан Валерьевич Кара-оолдун Кызыл хоорайның удуртулгазының мурнунга салган сорулгаларын канчаар күүседиривисти чугаа-лаштывыс. Бичии уруглар тудар төптерни азы уруглар садтарын деткириниң, тударының ар-галарын ажилдап кылырынче бистиң кичээнгейивисти углан-дырды. Ону муниципалитет-хуу черлер эштежилге-биле-даа, аңаа хуу байдалга-даа боттан-дырып болур.

Оон аңгыда хөй кварти-ралыг бажыңнарның капитал септелгезиниң программазын күүседиринге контроль тургузар. Ол ажилды Ниити-россияның Улусчу фронтуну-биле кады кылза эки. Кризистин байдал-дарында муниципалитеттер боттарының бюджетинче кан-дыг орулгаларның кирип тура-рынче кичээнгей салырын Шол-бан Валерьевич айытты. Хоорай бюджетинде дыка улуг черни эл-леп турар социал хүлээлгелерге магадылал тургузар болгай.

Чер участоктарыга чизе чорудар сорулга база салдын-ган. Олче кичээнгейни углан-дырып, Кызылдың мэриязы бо чылдың сентябрьда чер учас-токтарын чизелеп эгелзэн. Ооң түңнелинде учетта кирбээн дыка хөй участоктар илереттинген. Ындыг черлерде кайы хамаан-чок, туразы-биле туттунган

тудугларны канчаарыл деп ай-тырыгны бодаар херек. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажыглап чок хензиг-даа черни илередири чугула.

Бисте ажилдавайн турар шимчээр өнчү-хөреңги—тран-спорт бар бе, ону көөр. Ол чыл-чылы-биле септеттимээнинден ажилдавас, ол дээш бюджет акша-хөреңгизинден транспорт үндүрүүн төлөп турар звес бе? Кол сорулга—чединмес кижиге адрестиг социал дузаны ханды-рары болгай.

Бо талазы-биле белеткел ажилдарын Кызыл хоорайның мэриязы чорудуп турар. Хемниң ол-бо талаларында дачаларны, хуу бажыңнарны четчелзэн бол-гаш паспорттаашкынын кылган. Бо ажилды уламчылаарын, доктаамал болдурары чугула. Бистиң комитеттеривистиң мур-нунга сорулгаларны салган бис.

Василий ОЮН, «Чөптүг Рос-сия» партиязындан Тываның Дээди Хуралының депутаты:

— Ниитизи-биле алырга, Тываның Баштыңының бо Айыткалы мурнукузундан ыл-галдыг болду. Ол боттут болгаш республиканың амыдыралының бүгү адырларын хаара тудуп турар. Ынчангаш кандыг-бир ке-зекти тускайлаары, аңгылаары болдунмас. Мээң билип тура-рым-биле алырга, бо Айыт-кал ниитилелдин негелдезинге дүгжүп турар. Өөрөдигеден, школалар тудуундан эгелзэш, кадык камгалалга болгаш адрес-тиг дузага чедир социал кезек аажок күштүг болду. Акшаны ажилдап алынар, бис байдал-дарны тургузар, деткиир бис

деп кыйгырыг Айыткал- Бистиң Баштыңының шупту деткии-деп бодаар мен. Ону, ла, деткиир болгаш ажы-херек. Боттарывыс ажы-апаар бис. Ону үстүнден олар болза, хоржок, бот-болза эки. Эң кол чүүл т-чалыг байдалдарны тур-

Альберт КУВЕЗИН, Дээди Хуралының депу-Тываның Улустун арти-

— Элзэн каш чугула-дерни бодумга демд-алдым. Бирээде, Росси-Президентизиниң бо-Чазаның акша-хөреңги-гумчалыг чарыгдарыны-гайында кыйгырыын чер-өскээр билип алган, ча-удуртукчулар кайы ха-чок барган. Бөгүн Тыва-Баштыңы кичээнгейни-угландырды. Эде тургузар-эмин эрттирип турар чур-бар. Бистиң башкылары-хамаарыштыр ону чижее-рей. Оларны төпчүткен бу-терияже кириген соонда, бухгалтерлерни ажылы-үндүрүпкен, чаа кижилер-каан, а олар шалың безинс-билбес болган. Ону бөгү-дыңнадым. Ийиде, бюджет-чедишпес чоруу. Аргала-дилеп тывар херек, кан-чурттаарының талазы-б-саналдарны чер-черлер-киирер болза эки. Үште, о-санкциялар, аар-берге бай-дар турза-даа, Тыва дыка-федералдыг программала-кирип шыдаан-дыр, ол д-байыр чедирип, федерал-курлавырлар ажыктыг ажил-тынар дээрзинге идеген тур-

ӨРТКЕ УДУР ОНЗА ЧУРУМНУ КИИРЕР

Байырлалдар эрттирип тура, кижилерниң кемдеп-бертинип, айыылга таваржырын болгаш өрттер болдурбас сорулга-биле Тыва Республиканың Чазаның өртке удур ишти-ки комиссиязының хуралының протокол шийтпир-биле рес-публиканың муниципалдыг кожууннарының чагырга дарга-ларынга саналдааны.

— күрүнениң өрт хайгаарал органның биле, ишти-ки хе-ректер органның, өөрөдиге болгаш культура одагалары-биле кады пландан дашкаар эрттирип турар хыналдаларга киржир;

— тус черниң МИЧ-ин таварыштыр хоорай болгаш көдээ суурларның чурттакчыларына,

хамааты чон чыылган черлер-ге, муңгаш оран-сава иштинге пиротехниктиг кылыгларны ажыглаарын болгаш оларны назы четпээн уругларның ажы-лаарын болдурбас дугайында дыңнадыр;

— көдээ культура бажың-нарынга болгаш өөрөдиге албан черлеринге байырлалдар организастап эрттирип тура, өрт айыыл чок чорунун дүрүмүн сагыыр;

— хөй-ниити черлеринге, тускайжыттыг садыглардан, садыг-саарылга черлеринден дашкаар пиротехниктиг кылыг-лар саарылгазын болдурбас;

— өртке удур даштыкы суг хандырылганың үнер

дөстөрүн чогуур байдал-киирер, өрт машиналарын объектилерге эртер оруктар-ажык тургузар;

— бо чылдың декабрь 15-те келир чылдың январь 15-ке ч-дир «өртке удур онза чурум» кириер.

ТР-ниң Өөрөдиге болгаш эртем яамызынга, ТР-ниң Кы-дык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынга болгаш ТР-ниң Культура яамызынга өр-хып үнген таварылгада оран-са-валардан кижилерни чайлады-үндүрер талазы-биле шенелди-өөрөдигелерни оларның эрге-зинде турар албан черлеринге эрттирерин дааскан.

ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

Орус дылды деткээннер

Республиканың эң эки башкылары-Кызыл хоорайның № 2 школазынга болган ужуражылгага регион удуртукчу Шолбан Кара-оол экономиканы сайырадырынга математика болгаш эртемнериниң ролунуң дугайында чугаалашкан.

«Республикага математика өөредилгениң шынарын үндезини-биле адидеринин, бистиң уругларывыска ижилге аргаларында байдалдарны угузарының дугайында айтырларны өөрениң-биле сайгарар күзелдиг мен. Дээрже бөдүүн сөстөр эвес-тир, бистиң итилевисти улам сайзыраңгай, бедик тем-билигилг, бодунуң экономиказын сайырадып шыдаар болурун чедип алырының дугайында чугаа болуп турар деп, Шолбан Кара-оол демдеглээн. Сорулганы математика эртеми-биле баштырып тургаш, шийтпирлеп бора, бистиң ажи-төлүвүс эң эки дээди өредилге черлеринче өөренип кирер, дунга тааржыр мергежилди чедип алып, умчалыг болгаш ажил-ишчи кижилер тур ужурулг».

Чурттуң технологтуг бүгү адырлары тоңдай эртемнерни болгаш чогуур билигиниң алган кадрларның эртем-билииниң деңгээлинге кезээде үндөзүлгөттүң дээрзин Тываның Баштыңы

база катат сагындырган. Республикага бүдүрүлгө-экономика идеккейлиг ажил-чорудулганың кадрларына, бедик шынарлыг продукцияны, барааннарны болгаш ачы-дузаның үндүрүлгезинге ол эргежок чугула чүүл апаар деп ол санап турар. Ооң үндезинин амдыгааштан салыр херек.

Республика Баштыңының көдүргөн айтырын башкылар дораан-на сайгарып чугаалажып эгелээннер.

№15 лицейниң директору Елена Герасимовна Берзина: «Мергежил класстарын ажадарының дуржулгазын бистиң лицейвис 1992 чылдан бээр аягылап эгелээн. Физика-математика класстарын доостураарының аргаларын тыпкан бис, информация-технология мергежили база бар. Бо чылдан эгелээш, сес класстың өөреникчилерин инженер-техниктиг мергежилге өөредип эгеледвис. Математика чугула эртем деп чүвени уруглар эки билген соонда, ону улуг күзелдиги-биле өөренип турар апарган».

Кызыл хоорайның № 2 школазының эртем-методиктиг ажил талазы-биле эргелекчизи Орлан Достай-оолович Хомушку уругларның ханы бодаар болгаш чогаадыкчы чоруун сайзырадырынга идиг бээр математиканы башкылаарының методиказын сайзыраңгайжыдарының болгаш техниктиг бөлгүмнерни катат тургузарының

эргежок чугулазын демдеглээн.

Ийи дылга өөредилгениң методиказын ажилдап кылырын көдээ школаларның башкылары саналдааннар. Тывада өөредилге организацияларының 75 хуузу көдээ черде, эге класстарга өөренип келген уруглар орус дылды кошкак билер. 1-ден 4 класстарга чедир өөренип Моронуң, Плешаковтуң тыва дылда окулгалары башкыларда бар дээрзи демдеглеттинген. Терминологтуг одуругларны, математиктиг билиглерни, долгандыр турар делегейниң билиглерин ийи дылга өөредир чугула деп башкылар санап турар. Чаш киж бодунуң төрөөн дылынга бодап база чугаалап шыдаас турда, математиктиг чүүлдерни болгаш киж ийи тилелерин ханы билбес болганда, аңаа бергелер хөй таваржыр.

Айтырыгны шийтпирлээринге идеккейлиг киришкени дээш, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол башкыларга өөрүп четтиргенин илереткен.

Тывага орус дыл өөредилгезин сайзырадырының талазы-биле губернатор төлөвилелдин математика башкыларының шупту деткип турарынга бүгү башкылар чөпшээрешкен болгаш ол төлөвилелдин күүселдезинге чедишкенин болгаш үрө-түннелдиг боттанышкыны күзээрнер.

gov.tuva.ru

ХООРАЙНЫҢ ХООЧУННАР НИИТИЛЕЛИНДЕ

Кызыл хоорайда дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының чөвүлелинде ажил-ишти кысказы-биле таныштырайн.

2015 чылда «Сагыш салышкын» деп акцияның программазы-биле дараазында ажилдар кылып чоруттунган. Улуг назылыг хоочуннарның чурттап олурар амыдырал байдалын шинчилээр сорулга-биле чөвүлелдин кежигүннери быжыглаттынган девискээрлеринде өг-бүлелерни эргип кезээр. Ооң түңнели-биле 2 кижини хоочуннар бажыңыга чыттырган, 2 кижиге (ВТЭК) экспертизалыг комиссия эртип алып арганы тургузуп берген. Дөрт кижиге ажаап-карактаарынга таарымчалыг байдалды хандырып, социал ажилдакчыларны быжыг-лаан.

Компьютерлиг халас өөредилгени организаастаанының түңнелинде эге билиглерни 18 киж чедип алгаш, хандыр өөренирин боттары уламчылап, практикалап турарлар. Амгы үеде 12 киж англи дыл өөренир шөңелдеде.

Уруглар хүнү сентябрь 1-ге уткуштур «Чединмес ажи-төлге дузала» деп акцияга киришкеш, 10 уругга материалдыг дузаны чыгган.

«Сагыш салышкын» акцияның ачызында Федералдыг кадастр палатазының Тыва Республикада салбыры декабрь 10-да оларга халас хүлээп алышкыны чоруткан. Айтырылгар янзы-бүрү болган. Чижээлээрге, назыны улгаткан хоочун өөнүң ээзи чок болган соонда, 3 өрээл бажыңын уйнуктарынга үш дең кылдыр белекке арттырып бээр; аза бир квартираны хүлээдир ужурулг огу даштыкыда өөренип турарындан бо чоокку үеде келбес бооп турары; хөй уругларлыг өг-бүлелерге черни халас бээр доктаалга хамаарыштыр документин кылдырып чадап кааны; кожуунда чуртталга бажыңы тудар кылдыр алган шөлүңге Субурган азы Мани-Хүртүзү тудар апарганда, ооң чер документилерин канчаар эде кылдырары дээш, оон-даа өске 18 аңгы саавыр-бижиктерлиг келген хамаатылар өөрүп чанганнар. Бажыңнарның эрги документилеринге өскерилгелер, дачаларга кири бижидилге болгаш черге хамаарышкан өске-даа консультацияларга Росреестр эргелелиниң оралакчы даргазы Е. В. Белявская, районнар аразының килдинден төлээ Б. С. Дараа, «ФКП Росреестр» килдис даргазы Н. С. Сарыглар олар делгереңгей харыларны берип, кайда турар, чүү деп албан черинден кандыг бижиктер немей херек дээрзин тайылбырлап бергеннер.

Оон аңгыда хоорай иштинге «Үнүшкүнүг хүлээп алышкын» деп өртектиг ачы-дуза хевир барын чугаалап берген. Ырадыр чедип шыдаас азы хостуг үези чок улуска эптиг арга-дыр. Өртектери: кылыр документилерниң утка-байдалының аайы-биле 500 рубль-дан 2000 рубль чедир. Хуу кижилерге болгаш албан черлеринге аңгы хемчээлдерлиг болур. Бо талазы-биле 5-64-62, 2-37-49 деп телефоннар-биле харылзажыр.

Нина СЕРЕНОТ,
херээннер шимчээшкениниң
хоочуну.

ТӨЛЕПТИГ ШКОЛА

Санкт-Петербургга «Келир үениң школа», «Россияның 100 тергини немелде ил өөредилге албан черлери» деп чылдың түңнел шилилге конкурсту организастан. Бистиң республикадан оларның болгаш элээдилерниң спорт талазы ол конкурска киржири-биле документилерин чоруткан турган. Түңнелинде аарылга чок чөвүлел даргазы база не Думазында билиг комитетиниң аракчы даргазы Виктор Шудетов бол-шилелге комитетиниң удуртукчу дар-шынар болгаш маркетинг талазы-биле-елегей академиязының президентизи шапов спорт школазының директору димир Түлүшче «Силерниң удуртуп р школаңар шилилгениң лауреады дипломга, бодуңар «2015 чылдың директору» деп хүндүлел демдээнге эптиг болдуңар» дээн дыңнадыгны тукан.

О шаңнал дээрже спорт школазының атулгазының, тренерлериниң, адалчыларының, спортчуларының демниг, кызымак ажилының түңнели улуг чедишкени-дир. Ол чедишкени чөчүлгө спорт школазының хей-аадын өргени эвес, бүгү тыва спортчуларның, оң, республиканың чедишкени, чор-алы болур.

Уругларның болгаш элээдилерниң спорт школазының база директорунун

2015 чылда чедишкени дээш, ТР-ниң Өөредилге болгаш эртем яамызы спортчу элитаны эрттирип, аңаа дараазында тергини спортчуларны, тренерлерни база ада-иелерни шаңнал-мактаан.

Хостуг хүрештиң тергиннери: Стамбул хоорайга хостуг хүрешке Европа маргылдаазына тиилекчи Начын Куулар, Пермь хоорайга хостуг хүрешке Россияның түңнел маргылдаазының хүлер медалының эдилекчизи Сайын-Белек Монгуш (тренери Эртине Допуй-оол), Пермь хоорайга хостуг хүрешке Россияның түңнел маргылдаазының хүлер медалының эдилекчизи Начын Монгуш (тренери Алибек Хомушку), Иранга хостуг хүрешке делегей чергелиг маргылдааның тиилекчизи Байыр Ондар (тренери Ай-Даш Самдан), Смоленск хоорайга аныктар аразына Россияның хостуг хүрешке 60 килдиг 47 мегелер аразына, чараш хүрешти көргүскеш, тиилекчи болган Сайын Казырык (тренери Буян Бурбучук).

Дзюдо, самбо хүрештериниң тергиннери: Армавир хоорайга дзюдога Россияның школачыларының 7-ги чайгы спартакиадазының хүлер медалының эдилекчизи Долаан Суван (тренери Шораан Допай), Кстово хоорайга Россияның бирги чери дээш самбо хүрешке хүлер медалының эдилекчизи Ачыты Домбуу (тренери Шораан Допай), Солоники хоорайга (Греция) дзюдога Европаның тиилекчизи Саян Ондар (тренери Хеймер-оол Ондар), Москва хоорайга дзюдога Россияның студентилер аразына тиилекчизи Айдыс Шарапи (тренери Олег Сендаж), дзюдога Россия кубогунуң тиилекчизи Альберт Монгуш (тренери Вячеслав Монгуш).

Чадарының тергиннери: Рязань хоорайга ча адарына Россияның школачыларының 7-ги чайгы спартакиадазының алдын медалының эдилекчизи Мерген-Херел Сарыглар (тренери Евгений Ондар), Артыш Чүлдүм — ча адарына Россияның тиилекчизи (тренери Елена Достай), Чаян Монгуш — ча адарына Россияның тиилекчизи (тренери Раиса Тутатчикова).

Кикбоксунг тергиннери: Антон Салчак — Белгород хоорайга кикбокска делегей чемпионатының мөңгүн медалының эдилекчизи (тренери Мерген-оол Монгуш), Сан-Себастьян хоорайга кикбокска Европа маргылдаазының тиилекчизи Сайдаш Тонгул-оол (тренери Эдуард Салчак).

Үстүнде шаңнал-мактал алганнарга шуптузунга 2016 чылда оон-даа бедик спортчу чедишкенин база делегейниң бирги чери дээш маргылдааларга, Олимпиада-2016 оюннарына киржир эргени чаалап алырын күзеп, йөрээдвис.

Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ.

Кызыл хоорай.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Культура яамызының эргелелинде турар күрүнениң культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң дугайында

2015 чылдың сентябрь 28 № 463 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының Күш-ажыл кодекзинге, Россия Федерациязының Президентизиниң 2012 чылдың май 7-де «Күрүнениң социал политиканы боттандырар талазы-биле хемчеглериниң дугайында» №597 Чарлыгына, Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың декабрь 12-де «Тыва Республиканың күрүне албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа-чаа системаларын кириериниң дугайында» №720 доктаалыга дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Культура яамызының эргелелинде турар күрүнениң культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң дугайында дүрүмү бадылаар.

2. Күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 22-де «Тыва Республиканың Культура яамызының эргелелинде турар күрүнениң культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаны кириериниң дугайында» № 228 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2012 чылдың январь 23-те «Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 22-де № 228 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында» № 11 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2012 чылдың май 11-де «Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың май 22-де № 228 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында» № 232 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2013 чылдың ноябрь 14-те «Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың

Культура яамызының эргелелинде турар күрүнениң культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң чаа системаны кириериниң дугайында» доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында» № 668 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2015 чылдың июнь 24-те «Тыва Республиканың Культура яамызының эргелелинде турар күрүнениң культура болгаш уран чүүл албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң дугайында дүрүмге өскерилгелер кириериниң дугайында» № 310 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазаның 2014 чылдың май 27-де «Тываның күрүнениң ойнаарактар театры» күрүнениң бюджет албан черин эде адаарының болгаш Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарына өскерилгелер кириериниң дугайында» № 223 доктаалының 5 пунктузун.

3. Тыва Республиканың муниципалдыг районнар болгаш хоорай округтарының тус чер бот-башкарылга органның муниципалдыг культура албан черлериниң ажилдакчыларының күш-ажыл төлевириниң дугайында дөмейлешкек дүрүмнерни бадылаарын сүмөлээр.

4. Бо доктаал ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп он хонук эрткенде күштүг болуп кирер болгаш 2015 чылдың сентябрь 1-ден эгелеп тургустунган эрге-хоойлу харылзааларына тараар.

5. Бо доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы О.Д. Натсакка дагзыр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның чанында Делегейниң, даштыкы экономиктиг харылзааларның болгаш кызыгаар чоогунуң кады ажилдакчыларының талазы-биле каттышкан чөвүлелдин составына өскерилгелер кириериниң дугайында

2015 чылдың декабрь 10 № 563 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның чанында Делегейниң, даштыкы экономиктиг харылзааларның болгаш кызыгаар чоогунуң кады ажилдакчыларының талазы-биле каттышкан чөвүлелдин составын дараазында эдилге-биле илеретпишаан, өскерилгени кириер:

«Тыва Республиканың Чазаның чанында Делегейниң, даштыкы экономиктиг харылзааларның болгаш кызыгаар чоогунуң кады ажилдакчыларының талазы-биле каттышкан чөвүлелдин СОСТАВЫ

О.С. Достай – Тыва Республиканың Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезиниң күүседикчизи - Тыва Республиканың саң-хөө сайыды, даргазы;

Е.В. Кара-Сал – Тыва Республиканың Баштыңының чөвүлелчизи, даргазының оралакчызы;

И.В. Бавуу-Сюрюн – Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелдин килдис начальниги, секретары;

В.М. Бартына-Сады – Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) Хей-ниитиниң айыыл чок чоруунуң, корум-чурум болгаш кызыгаар чоогунуң айтырыгларының талазы-биле комитетиниң даргазы (дугуржулга езу-гаар);

Б.В. Биче-оол – Тыва Республиканың аныяктар херектериниң болгаш спорт

талазы-биле сайыдының бирги оралакчызы;

Б.В. Данзурун – Тыва Республиканың Сайгарлыкчы чорукка деткимче фондунуң директорунуң хүлээлгезиниң күүседикчизи (дугуржулга езугаар);

Н.В. Дудуп – Федералдыг миграция албанының Тыва Республика талазы-биле килдистиң начальниги (дугуржулга езугаар);

Е.В. Каратаева – Тыва Республиканың экономика сайыды;

В.А. Кошкар-оол – Тыва Республиканың культура сайыдының оралакчызы;

С.Д. Куулар – Өвүр кожуннуң чагырга даргазы (дугуржулга езугаар);

А.Н. Максимов – Тыва Республиканың орук-транспорт комплекзиниң сайыдының оралакчызы;

А.Н. Монге – Тыва Республиканың Садыг-үлетпүр палатазының даргазы (дугуржулга езугаар);

Ч.Ч.Д. Ондар – Тыва Республиканың Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле агентилелиниң директору;

В.В. Останин – Россия Федерациязының Президентизиниң Сибирь федералдыг округта бүрүн эргелиг төлээлекчизиниң Аппарадының Тыва Республика талазы-биле кол федералдыг инспектору (дугуржулга езугаар);

В.Б. Очур – Тыва Республиканың одалга болгаш энергетика сайыдының оралакчызы;

С.М. Ощепкова – Тыва Республиканың өөредилге болгаш эртем сайыдының бирги оралакчызы;

Н.М. Салчак – Тыва Республиканың көдээ ажил-агый болгаш аъш-чем сайыдының оралакчызы;

Е.Н. Титанак – Тываның каайлы чериниң начальниги (дугуржулга езугаар);

Е.Е. Труханов – Россия Федерациязының Федералдыг айыыл чок чорук албанының Тыва Республикада Кызыгаар эргелелиниң начальниги (дугуржулга езугаар);

В.Т. Ховалыг – Кызыл хоорайны (дугуржулга езугаар);

2. Бо доктаал ону албан-езузу парлаан хүнден эгелеп күштүг кирер.

3. «Эрге-хоойлу медээлериниң езузунуң интернет-порталына» (pravo.gov.ru) болгаш «Интерне формастыг-телекоммуникастыг ч Тыва Республиканың албан-езу сайтына кириер.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш.КАРА

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

2016 чылда Шагааны байырлаар хүннүн дугайында

Тыва Республиканың Конституциязының 103 чүүлүнүн 24 пунктузунга болгаш Тыва Республиканың 1999 чылдың февраль 12-де «Тыва Республиканың байырлал хүннериниң дугайында» № 143 Хоойлузунуң 1 чүүлүнүн 2 пунктузунга үндэзилеп, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) доктаадыры болза:

1. 2016 чылда Тыва Республиканың чоннуң байырлалы – Шагааны 2016 чылдың февраль 9-та эрттирер кылдыр

доктаадыр.

2. Бо доктаалды албан-езузу парлаар.

3. Бо доктаал ону хүлээп алган эгелеп күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Хуралының (парламентизиниң) даргазы К.Д.

Кызыл хоорай

2015 чылдың декабрь 9
№ 673 ДХД-II

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Хөй чылдарда ак сеткилдиг албан-хүлээлге дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижи-биле Суд приставтарының федералдыг албанының Тыва Республикада эргелелиниң суд приставтарының Кызыл район килдизиниң улуг суд приставының оралакчызы — кил-

дис начальнигиниң оралакчызы Ш. Семис-ооловна О-ДЕЛИКТИ шаң-Тыва Республиканың Баш Ш. КАРА

Кызыл хоорай

2015 чылдың ноябрь 19
№220

Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының тургузуунга өскерилгелер кириериниң дугайында

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның ажил-чорудулгазының шынарын болгаш үрөтүнелдин бедидер сорулгалыг база ол ышкаш 1995 чылдың ноябрь 23-те «Экологтук экспертиза дугайында» № 174-ФХ Федералдыг хоойлунуң 6 чүүлүнге болгаш Россия Федерациязының Суг кодекзиниң 26 чүүлүнге дүүштүр доктаадырым болза:

1. Тыва Республиканың Баштыңының 2013 чылдың февраль 25-те № 42 Чарлы-биле бадылаан Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының тургузуун капсырылга езугаар дараазында эдилге-биле бижиер.

2. Бо Чарлыкты «Тувинская пр болгаш «Шын» солуннарда парлаар ге-хоойлу медээлериниң албан-езу интернет-порталына» («www.gov.ru») болгаш «Интернет» инфо туг-телекоммуникастыг четкиде Республиканың албан-езузуунуң с зынга кириер.

3. Бо Чарлык ону албан-езузу парлаан хүнден эгелеп күштүг кирер.

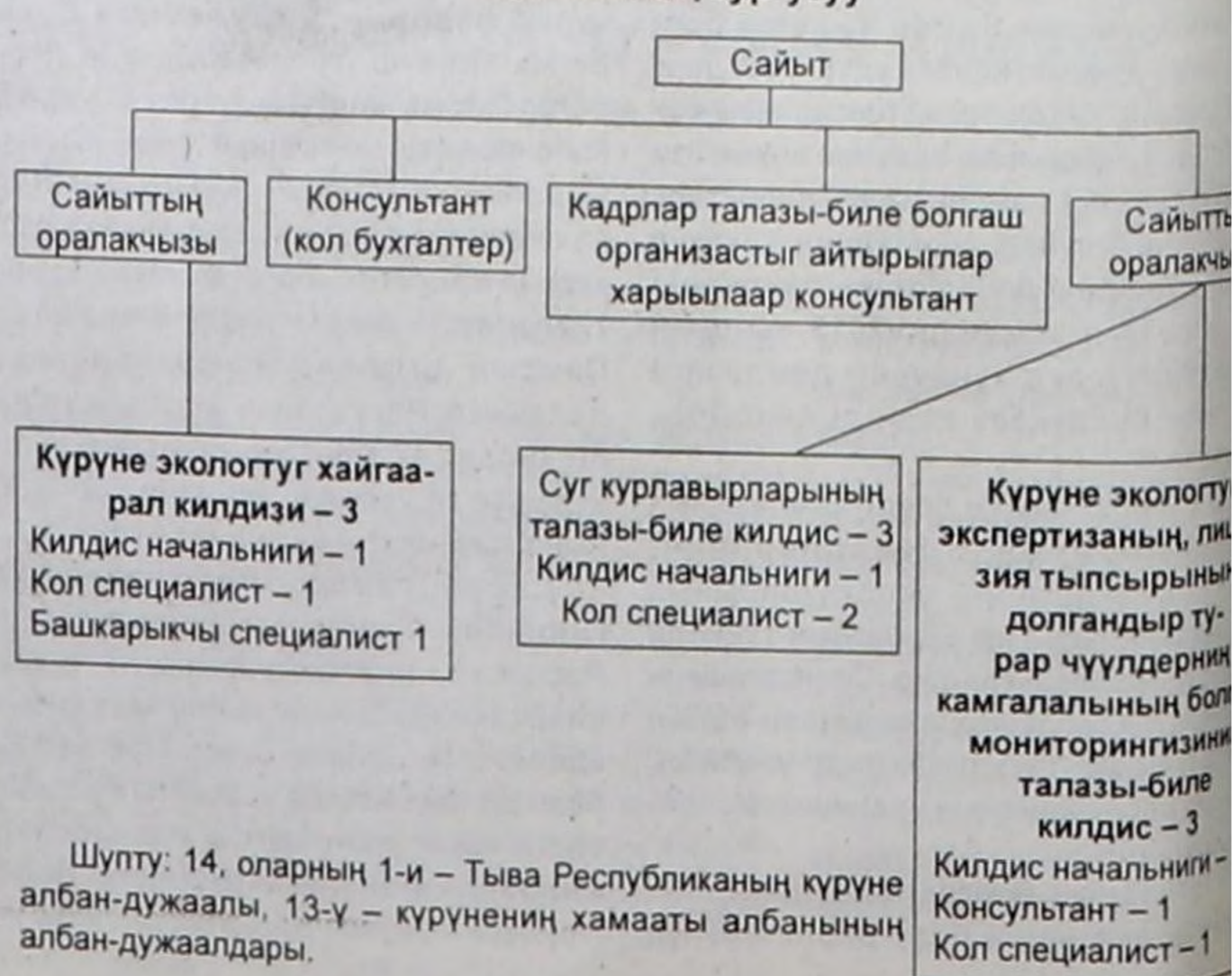
Тыва Республиканың Баш Ш.КАРА-

Кызыл хоорай

2015 чылдың ноябрь 18
№ 216

Тыва Республиканың Баштыңының 2015 чылдың ноябрь 18-те Чарлы-биле бадылаан

Тыва Республиканың Бойдус курлавырларының болгаш экология яамызының тургузуу

Шупту: 14, оларның 1-и – Тыва Республиканың күрүне албан-дужаалы, 13-ү – күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдары.

Улусчу ужур-чаңчылдар чылынга

АВА — АДАП ХАНМАС ТААЛАНЧЫГ СӨС

чоокта чаа Тере-Хөл кожуунун уруугу суурнуң Культура төвүнге чүүл школазының башкылары, өреникчилери Бүгү делегейниң иер хунунге тураскааткан байырлыг чертти көргүскен. Аңаа Тере-Хөл кожуунун чагырга даргазы Орлан Александрович Монгуш эңерелдиг иерге, кырган-аваларга байыр чедирип, тыг-чымчак сөстөрни чугаалааш, иен дөрт чыл дургузунда кады эп-ыралдыг чурттааш, дөрт ажы-төлдү алап, доруктуруп, эртем-билигге ийрген өг-бүлениң кежигүннери Александра Степановна, Монгуш Кан-рович Август-оолдарны ТР-ниң ак Баштыңы Шолбан Кара-оолдун

эрткен чылын шаңнааны «Ынакшыл болгаш шынчы чорук» деп медалы биле Хүндүлүг бижин дамчыдып, тывыскаан.

Алдын-сарыг херелдери солаңгылаан, Аяс хунун мөңгези дөг аваларга, Мөңгө тайбың ак-көк дээрниң өндүр ыдыын

Бөмбүрзекте ие-чашка өргүп, сунаал.

— Эргим, хүндүлүг авалар, чүректөрүңерге өөрүшкүнүң чырык херелдери кезээде чайнап чорзун — деп, кожуун чагырыкчызының социал политика талазы-биле оралакчызы Лилия Чоодуевна Багай-оол аваларга алгал-йөрээл байырын сөңнээн.

Шынаа сумузунун баштыңы Франческа Ивановна Бадыраа кожуунун хөй-ниити ажылынга идепкей-жи авалар Наталья Лопсановна, Мария Степановна, Мария Дабаевна, Чечен Халбаевна, Октябрина Спартаковна, Жанна Сат-ооловна, Лира Даржаевна дээш, оон-даа өскелерге бодунун өг-бүлезиниң мурнундан өртектиг белектерни тывыскаан.

Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, кожуунун уруглар ном саңының эргелекчизи Мария Дабаевна Сурунгу «Ава дээрге адап ханмас эң-не эргим, тааланчыг сөс. Ында чеже ынакшыл сиңниккенил, санаары безин берге...» дээн

Уран чүүл школазының өреникчилери иелерге байыр чедирип тур.

чараш сөстөрлиг илеткелди кылган.

Культура төвүнге уран чүүл школазында өөренип турар уругларның авалары чаагай аш-чемни, сүттүг шайны чонга садып-саарган.

Кожуунда аныак ыраажылар Буян Чүлдүм, Төмүр Дудуп, Шолбан Куулар, Ничын Түлүш чараш, ыяңгылыг хоюг үннери биле аваларга ырыларны бараалгатканнар. Сам салбырының башкылары Белек Бегзи, Аясмаа Мопуевнаның тургускан дыка чараш танцыларын өреникчилери самнаарга, иелери улуг сонуургал-биле көргөннер. Мода хептерни школаның эр ажилдакчылары дыка солун, баштак кыл-

дыр көргүскени чонну аажок каттыртып, хөглеткен. Уран чүүл школазының чурулга салбырының башкызы Марьяна Владимировна Сагаачының өреникчилери аваларга чылыг сөстөрни сөңнээн. Солун концертти чон изиг адыш часкаашкыннары-биле хүлээп алган.

Чырык чер кырында ажы-төлдү бодарадып чоруур иелерге, кырган-аваларга, угбаларга, дүңмаларга чоруу чогуу, үлө-херээ бүдүп чорзун деп күзеп каалы. Курай, курай!

Уран СОНАМ,

«Хүнчүгөш» уруглар садының кижизидикчи башкызы.

наа сумузунун баштыңы Ф.И.Бадыраа хөй-ниитичи ие З.А.Сүрүңмаага белек тыпсып турары.

САГЫШ-СЕТКИЛ ХӨӨННЕКЧИЛЕРИ

Кады сырый, демниг адажылга» деп кыйгы-биле Эрзин кожуунун тура бажыңнары хөй-чөвүлелдери болгаш организациялар-биле ий харылзаалыг культу-раалыг ажилдарны чорудуп

кожуунун культу-ра ажил-лары биле херэзженнер пели чоокта чаа иелерге тураскааткан шуулган-аза «Че-ве, авалар!» деп ни эрттирген. Төп Куль-бажыңының фойезинге арның аргаан, даараан, аш-чеминиң делгелгези ганнарның кичээнгейин хаа-ткан.

Алар хүнүнде, улусчу чаң-арга тураскаадып, тыва уң национал оюннары аът-алаары, эр улустун оюну тер-зинчилерниң чаңылчаан панчык база «Эрзинниң лери-2015» мөөрейни со-өгүлүг кылдыр кожуунун чөвүлели биле культу-ра дакчылары демнежип эрт-нер.

рыын-Хемчик, Кунгуртуг, айга, Чөөн-Хемчик, Тес-кожууннардан келген, Эр-амыдырап-чурттап чоруур перни хүндүлөп, оларның амыдыралын сонуургап, чачаанын сайзырадыр со-лыг мөөрей кончуг солун

Гү делегейниң инвалидтер де улусчу чаңчылдарга жааткан «Улус чондан алган, уттундурбас аас-ты» деп мөөрейни чоннун адын көдүрүп, өгбелерниң шагдан сагып келген езу-илдарын, сүзүгелдерин ар салгалдарга билинди-

рип, байырлалда чоннун тыва аас чогаалын сайзырадып базэ не-тередип, кады кошкак чоннун идепкей-жи чоруун деткип, куль-тура-массалыг хемчеглерже хаара тудуп, оларның ортузунга ажилды сайзырадыр сорулгалыг эрттирген. Ону кожуунун культу-ра эргелели, Культура бажыңы, өг-бүлө төвү база күш-ажыл бол-гаш социал хөгжүлдө эргелели удуртуп эрттирген.

Ол мөөрейге суму бүрүзүнден кады кошкак ниитизи-биле 40 киржикчилер кээп киришкен. Шуп-ту коллективтерниң кежигүннери улустун аас чогаалының шуп-ту хевирлериниң театржыткан көргүзүүн тыва национал хептер-лиг бараалгаткан. Киржикчилер оюн-баштак кожамыктажып, ара-зында чижип, кажык, даалы ка-жып ойнап, узун тыныш, дүрген чугаа, тывызгыктажып, залда келген улуг-бичии чонга тып-тырып, чараш алгыш-йөрээлдерни чалбарып, чүнү кылбады дээр.

Түннелинде Сарыг-Булуң сумузунун «Идегел» коллективи тиилекчи бооп шылгараан. 2-ги черде Эрзин сумузунун үлөгерлиг улуг назылыг өгбелеривистиң «Тос-карак» командазы болду. Үшкү черге хей-аъттыг, идеп-кей-жи Бай-Даг сумузунун хоо-чуннары төлөптиг болган. «Тыва чоннун аас чогаалының непередикчилери» номинацияга Мөрен сумузунун «Хайыракан» коллек-тиви база «Эң чараш тыва наци-онал хеп» дээш Нарын сумузунун «Ожук дажы» командазының оолдары шаңналга төлөптиг болганнар.

Ооң-биле чергелештир фо-йеге кады кошкак кижилерниң аразынга стол теннинге бол-гаш шыдыраага маргылдаалары болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле

15 киржикчи киришкен. Теннис маргылдаазынга эр улус аразын-га 1-ги черни — Мөрген-Херел Сагды (Бай-Даг), 2-ги черни — Валерий Нынмыр (Нарын), үшкүзүңгө Валерий Сандыкчап (Сарыг-Булуң) шылгарап үнгөн.

Херээжен улус аразынга 2 дакпыр республика болгаш ко-жуун чемпиону Сайлык Шоюнзун (Эрзин) шылгараан, ийгизин Аржаана Кыргыс (Сарыг-Булуң), үшкү черни Анчымаа Сандыкчап (Сарыг-Булуң) алганнар. Эр улус аразынга 1-ги черни — Шолбан Хертек (Бай-Даг), 2-ги черни — Николай Лопсан (Сарыг-Булуң), херээжен улус аразынга 1-ги чер-ни — Аржаана Кыргыс (Сарыг-Булуң), 2-ги черни Сайлык Шоюн-зун (Эрзин) олар алган.

Декабрь 4-түн хүнүнде кожуунун Культура бажыңыга «Хөөмейим — чоргааралым» деп мөөрей болуп эрткен. Бистиң кожуунун чоргааралы сурагыл каргыраажы, хөөмейжилери чо-раан Кыргыс Сорукту, Владимир Соян, Александр Данмаа, Хуна-пай Сайын, Баяндай Дембирел, Хүлер Сандак, Аян-оол Сам, Марзи Оолак дээш, өскелерни-даа адап болур.

Самба Ойдуң, Эртине Седи, Аян Кыргыс Эрзин кожуунун уругларның уран чүүл шко-лазының доозукчулары. Чөөн Сибирьниң күрүнениң культу-ра академиязын дооскаш, бо чы-лын төрзөн кожуунунга кээп, уран чүүл школазынга ажил-дап эгелээш, хөөмейжилерниң даңзызын катап тургузуп, не-передири-биле ажилдарны чо-рудуп, бо мөөрейни чарлааннар.

Аныак башкыларның үзөл-бодалын чүүлдүгүнөш, Эрзин кожуунун культу-ра эргелелиниң даргазы Анаймаа Манган-боло-на Сат база уругларның уран

чүүл школазының директору Элиза Кара-ооловна Дечитмаа мөөрейни эрттиреринге улуг дет-кимчени көргүскен.

Хөөмей сонуургаан чон хөй болган. Киржикчилер кожуунун суму бүрүзүнден бедик хей-аъттыг четкилеп келгеннер. Мөө-рей ийи аңгы назы-хар аразынга болуп эрткен. Ооң эң-не бичии киржикчизи 3 харлыг оолдан эгелээш, эң-не улуу 70 ажыг харлыг хоочун хөөмейлеп, аян туткан.

Мөөрейниң шииткекчиле-ри ТР-ниң алдарлыг артисте-ри, «Саян», «Тыва» ансамбль-дериниң хоочуннары Владимир Соян, Александр Данмаа хөө-мейниң аңгы-аңгы хевирлеринге мастер-класстарны эрттирген.

Түннелинде бичии бөлүк ара-зындан 3-кү черни Мөрен суму-зундан Сайын-Белек Ширме, 2-ги черни Эрзин сумузундан Чылгы-чы Күскелмаа олар алган. Бирги черге Бай-Даг сумузундан Аир Аракчаа төлөптиг болуп, акша шаңналын алган.

Мөөрейниң эң бичии киржик-чизи Эрзин сумузундан 3 харлыг Адыгжы Сокка идепкейлиг ки-ришкени дээш шаңнап-мактаан. Улуг бөлүктен 3-кү черге Бай-Даг сумузундан Чалама Сонам, 2-ги черге Мөрен сумузундан Радж Тангыт, 1-ги черге Сарыг-Булуң сумузундан Афанасий Чамзы төлөптиг болганнар.

Эң-не дээди (Гран-при) шаңналга Сарыг-Булуң суму-зундан Александр Норбу төлөптиг болган. Эң эки каргыраа дээш Сарыг-Булуң сумузундан Бады Минчээ тергидээш, шаңнаткан.

Декабрь 5-те Чогаал чылын-га тураскааткан «Литературлуг аптара» деп мөөрей болган. Бо мөөрейни бот-тывынгыр коллек-тивтерни келир үеде сайзырадып, непередип, ши бөлүмнериниң

чогаадыкчы ажылын деткип, та-лантылыг бот-тывынгыр болгаш профессионал режиссерларның база ши ойнакчыларын илередип тывар сорулгалыг эрттирген. Культура бажыңнарының болгаш өөредилге албан черлериниң ор-тузунга театржыткан көргүзүлгөр мөөрейин кожуунун культу-ра эргелели, Мөрен сумузунун Куль-тура бажыңында улусчу театр, кожуунун Культура бажыңы организастан эрттирген.

Аңаа ниитизи-биле 12 кол-лективте 129 школачылар бол-гаш улуг кижилер киришкен. Өөредилге албан черлери база культу-ра бажыңнарының ши бөлүмнери боттарының ажил-дарын көргүскен.

Театржыткан көргүзүлгөр мөөрейинде киржикчилерниң ойнап турар овор-хевирин, сцена культуразын жюри кежи-гүннери өөренип көргөш, үнелеп түңнээн. Кызыл-Сылдыс орту-мак школазының «Непоседа» литературлуг ши бөлүмү бирги черге, ийиги черге Мөренниң улусчу театры база үшкү чер-ге Нарын ортумак школазы төлөптиг болганнар. Аңгы-аңгы номинацияларның тиилекчи-лерин шаңнап-мактап, акша шаңналдарын болгаш диплом-нары байырлыг байдалга ты-выскаан.

Эрзин кожуунун культу-ра ажилдакчылары чоннун сагыш-сеткилиниң хөөннекчилери бо-луп, өөредилги, культу-ра-масса-лыг хемчеглерже чонну доктаа-мал хаара тудуп, чогаадыкчы ажилдап чоруурлар.

Сайлыккай ОНДАР, кожуунун Культура бажы-ңының культу-ра-массалыг хемчеглер талазы-биле сектор эргелекчизи.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

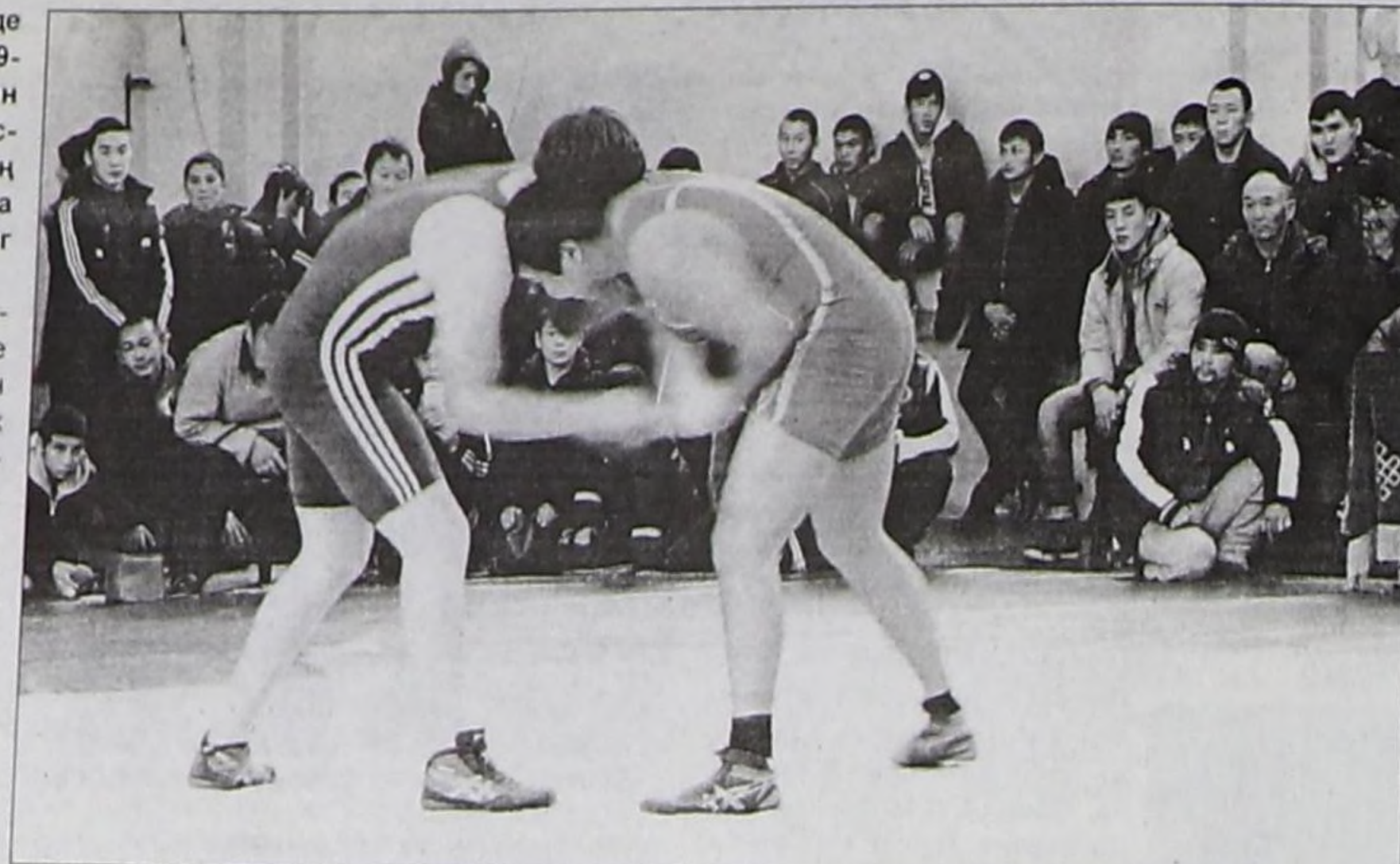
ХОСТУГ ХҮРЕШТИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

Декабрьның 5-6 хуннеринде «Херел» спорт залында 1999-2000 чылдарда төрүттүнген оолдар, кыстар аразында хостуг хүрешке республиканың бирги чери дээш маргылдаага шупту кожууннардан 300 ажыг мөгелер киришкен.

Бо маргылдааның кол сорулгазы — хостуг хүрешке школачыларның сонургалын улам күштелдирери база шыырак мөгелерниң республика команданын тургускаш, эки белеткээш, келир чылын болур Сибирь федералдыг округтуң бирги чери дээш маргылдаага кириштирери база Россияның түңнел оюннарында киржир эргени чаалап алыры.

Маргылдаа мурнунда шииткекчилерниң, тренерлерниң хуралын, федерацияның удуртулгазы бо удаада шыңгыы негелделерлиг, сүмелерлиг, бекдик өөредиглиг деңнелге эрттирген. Уругларның кадыкшылынче кичээнгейни салып, кил сүрер чорукту узуткаарын база тренерлерниң бот-өөредиглиг, чогаадыкчы чоруун бедидеринче, келир чылын олимпиадага киржир эрге дээш ажылды күштелдиреринче кичээнгейни салган. Шииткекчилерге чаа өскерлишкinnerни, берге байдалдарда шын шиитпирни канчаар хүлээп алырын база оон-даа өске айтырылгарга хамаарыштыр билдиги өөредигни делегей чергелиг шииткекчи Меңги Санаа чоруткан.

Дараазында хүн кыс уругларның хүрежи солун база бекдик деңнелге эрткен. Уруглар тре-

нерлери: Лориса Ооржак, Айдың Достай, Валерий Донгак, Ольга Сандый-оол, Алибек Хомуш-ку боттарының бодалдарын, саналдарын база үлештилер. Уруглар аразында хүреш Лориса Ооржактың тренер ажылче киргениниң соонда, бир базым бурунгаарлап, ада-иелерниң, бичии кыстарның хей-аадын көдүргөн. Кыс кижиге хостуг хүрештиң ажыы хей, ол дээрге бодунуң кадыын быжыглаары, гимнастика, акробатика, шошкуп, халып, көдүрлүрү база оон-даа өске хей арга-хоргалар, шимчээшкinner-биле дурт-сынын чараштаары — бо бүгү быжыг туруштуг болурунун магадылалы.

Боттарының килдеринге дараазында эрес-дидим кыстар бирги черге киргеннер: 38 килге Чаяна Керзенмей (Улуг-Хем), 40 килге Алдын-Сай Бузур-оол (Өвүр), 43 килге Алдын-Сай Ондар (УЭСШ), 46 килге Отчугаш Кудерек (Кызыл кожуун), 49 килге Белек-кыс Саая (Кызыл), 52 килге Аялга Салчак (Мөңгүн-Тайга), 56 килге Саяна Монгуш (Кызыл), 60 килге Айраа Ооржак (Барыын-Хемчик), 65 килге Самога Кунгаа (Улуг-Хем), 65 килден өрү Сайлана Ооржак (Кызыл).

Бир дугаар хүннүң түңнел хуралында шииткекчилер, тренер башкылар маргылдаа үезиниң маргыштыг чүүлдерин сайга-

рып, моон соңгаар частырылгар кылбазын сүмелештилер. Ажы-төлдү маргылдааже чорудары, чөмгөрери, хондурар-чыттылары, тренерлерниң немелде акшата-төгериин төлөвестээни кожуун бүрүзүңгө улуг бергедээшкinnerни тургускан. Бо талазы-биле байдал Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Бии-Хем, Тожу кожууннарда база Ак-Довурак, Кызыл хоорайларда чүгээр. Мөгелер чуртту Өвүр кожуунда 3-4 чыл иштинде бо айтырыгны шуут шиитпирлөвөй турары илерзэн. Маңаа хамаарыштыр Өвүрнүң спорт школазының удуртулгазы, тренерлери кожуунуң удуртулгазына бо айтырыгны

чеже-даа көдүргөн. М дээр харыы чаңгыс: «Ма чорууру дээрге тренер ада-иелерниң сонургал боттарыңар билиңер» —

Тургустунуп келген чы тырылгарны Дээди Хурал путады, килдис удуртук хостуг хүреш федерация президентизи Радислав Дээди Хуралга база чогуу ларга чугаалажырын айы

Боттарының килд оолдар аразында дара мөгелер бирги черже нер: 42 килге Ай-Беле гуш (Барыын-Хемчик), 4 Чаяна Монгуш (Ак-Дову килге Кудер Доруйгу (54 килге Амир Чамзын 58 килге Тамерлан А (Кызыл кожуун), 63 килге Ооржак (Чөөн-Хемчик), 6 Уран-Херел Монгуш (УЭС килге Ринчен Монгуш (85 килге Мөңгө-Эртин (Чөөн-Хемчик), 100 килге Седивес (УЭСШ), 120 килге Начын Монгуш (Сүт-Хөл).

Маргылдааның тиеле рин база шаңналдыг чер кирген мөгелерни меда хүндүлел бижиктер-биле ш мактаан.

Салым-чаяанныг бичи лер-биле тренерлер ажыл чорудуп, Сибирь, Россия че маргылдааларга өөреник чедишкinnerниң хүрежил т хостуг хүрештиң сайзыра улуг деткимче, дөгүм-дүр.

Алексей ЧАМБАЛ

Кызыл хоорай.

СПОРТТУҢ
ӨҢНҮКТЕРИ

Тоора-Хем кожуунуң уругларның спорт школазының хаакчылары «Мөге-Самый» стадионунда хүннүң-не 3, 5 километрни эртип, маргылдааларга белеткенип турар.

Школаның спортчулары найысылал чоогунда «Тайга» станциязына болган хаак маргылдааларының шуптузунга идепкейлиг киржип турар. Оларның тренер башкызы Амир Кол — хоочун, арга-дуржулгалыг хаакчы. Уругларның хаактаар дериг-херексели

чаарттыгнан, машина-балгады база бар. Ынчангаш оларга маргылдааларга белеткенип, киржиринге шаптараазыннар чок.

«Бис шупту кадык амыдырал дээш бис» деп кыйгырыгның адаа-биле школачылар спортчу чедишкinnerни чедип алыр сорулгалыг.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

ДЫШТАНЫП КЕЛИҢЕР!

Тываның арыг-чаагай агаар-бойдузунга ынакшаан кижилерниң бирээзи мен.

Кызылдан 40 километр хире каас-чараш, арыг агаарлыг, чылыг тайга черде «Тайга» станциязына өг-бүлөм, кады ажылдап турар эш-өөрүм-биле бо-ла хаактап, чуңгулап, анаа-ла агаарлап кээринге ынак мен. Совет үеде ышкаш, дыштанылга хуннеринде маңаа кээп дыштаныр чаңчыл база катап чонда тыптып келген-дир. Ол кончуг эки-дир. Тывага ажылдап келген аныяк чылдарымда маңаа чон коллектив-коллективи-биле кээр турду. Кызыл биле «Тайга» станциязының аразында рейс автобустары база дыштаныр хуннерде доктаамал чоруп, дыштанган чонну аргыштырып турган. Ооң Кызылдан үнер, моон дедир чоруур үези тодаргай чүве. Баш бурунгаар билетти садып ап-даа болур. Амгы үеде ыңдыг автобустар чок-тур. Машина чок кижилерге «Тайгага» кээп дыштанып алыры берге. Кызыл хоорайның чагыргазы, пассажирлер АТБ-зи бо айтырыгны өөренип көөр болза эки. Дыштаныр хуннерде Кызыл биле бо аразында дыштаныр кижилерни сөөртүп турар болза, оларга-даа орулга-дыр. Кышкы спортчу сезонну ажыдар хүнде чонну сөөртүр ав-

тобустарны Кызыл хоора мэриязы организаст эки-дир. Бо чүүл дышт хуннерде доктаамал б кончуг эки болур ийик.

Амгы үеде кижиле хууда машиналары көвүдир. Ынчангаш орукка чога, арай айыылдыг — д халдыр чоллаачылар бар. шагдаалары бо аразына руп алгаш, орукка шимч кинни хайгаарап, чуру тудуп турары эки. Эртке ажыг чылдар дургузунда «га» станциязынче маш оруунуң байдалы дыка б турду. Ону хардан аш дескилей үстүрүп турар машина-балгаттыг улус дыка таарзынып турар-ды

Сөөлгү чылдарда мы кижилерниң дыштаныр га таарымчалыг байдал тургузар дээш, спорт ажы дакчылары, хууда кижил эрге-чагырга кызыл турар илдең. Чемненир кафе чунгулаар чуңгу, коньки дош бар. Чүү дээр боор талаже өскерилгелер дээр өөрүп тур мен.

Тывавыстың кончуг чара булуңнарының бирээзи «Тайга» станциязы кыжын дыштанырынга дыка таарымчалыг чер. Ооң арыг агаарын тыныс каас-чаражын көрүп, магада келиңер!

Ольга КАЛЫННАЯ
эртемден

«ШЫННЫҢ» почтазындан

УЛЕГЕРЛИГ ӨГ-БҮЛЕ

Бистиң республикада үлегерлиг, төлөпиг өгүлөр хөй. Мен бодум хуумда база бир үлегерлиг, аныяк өг-бүлениң дугайында аныктырайн. Кылбас-тутпас, шеверлевес чок, «алдын холдуг» акымның адын Тумат дээр. Амгы үеде ол Хандагайты урда чурттап турар. Өөнүң ишти Чечек Он — Хандагайтының суму баштыңы. Олар чурттанчыг уругларлыг.

Бо өг-бүле кайызы-даа ырлаар, самнаар, агай салым-чаянның, ус-дарган улус. Тура адырынга ажилдап чорааш, хөй-хөй аңалдарны ап келген. Культура-массалыг чегерге ыры-шоорун чонунга бараалгадып турар. Олар ам Хандагайты суурда чазаныр үлүгүлелиг, чоннуң хереглел барааннарын алып берип турар.

Алим Бүрүткелович — хөй уруглуг өг-бүлениң ийер оглу. Авазы Аңгыр Тюлюшовна амгы үеде хөндүлүг дыштанылгада, садыг шугумунга үеде ажилдаан. Ачазы ам бистиң аравыста үеде хөдээниң удурттур ажилдарына ажилдап турар. Алим угбаларының, акыларының ара-андан кончуг шевер, чазаныр болган. Ооң ус-верери авазының-даа, ачазының-даа угундан турган. Кырган-ачазының (авазының ачазы) адын безин Дарган деп адаар. Кырган-авыс, шынап-ла, алдарлыг ус-дарган киж. Ийер-дес тутканда, бир-ле херекселди дар-нап алып, ыяш алгаш, чазаныр деп уруглары тып оларлар. Ооң «алдын холун» уруунуң Алим дөззөн.

Акымның өг-бүлөзи бистерни, өскүс дунмала-кабайн, арга-сүмезин кадып, ачы-дузанын үзүп чоруурлар. Бистер акы-чаававыска үлчеттирип, үлегерлиг өг-бүле деп санадып уруунга өөрүп чоруур бис. Мындыг шевер, талантылыг өг-бүлениң уруглары база иезин дөззөр боор. Бо өг-бүле дег аныяк-ам-даа хөй-ле болзун деп йөрзөр-дир мен.

Шеңне ТУМАТ,

Чаа-Суур. Культура төвүнүн методизи.

ЭР ХЕЙЛЕР, АНЫЯК КЫСТАР!

Ак-Довурак хоорайның Завод-кудумчунуң 34 дугаарлыг 5 каът кынының ээлериниң эштежилгезиниң (Ж) даргазы Долаана Үре-Базыровна деп аныяк удуртукчувус ачызында кынывыс 2015 чылдың июль айдан эгелеп аан-на «аныяксып» эгелзэн.

Подъездилерге кире бээрге, ханаларын атыр чугайлааш, дозулап каан. Чадаларын олуг суг-биле чуп эгелзэн. Ооң мурнунда эрткен-дүшкен кижилерниң аргалаар, тланыр чери турган. Чурттакчылар боттары иң богун даштыгаар үндүрбес, подъездиге ып каар. Амгы үеде подъезд, каът бүрүзүнде тылганнар хып турар, дүне безин хүндүс каш чырык. Чырыкты камнаары-биле сайгыл-нарны эртенги үеде өжүрүп, кежээ кыпсып ар. Мооң мурнунда бажыңывыстың подвалы дур суг, ооң тереңи дискке алып турган. Ам алыг-ла, ооң ишти курга. Ол суглуг подвал-тывылган ымыраа-сээк, ужуп турар курттар-читкен. Подвалдың бусталган өл-шыгындан эездиниң ханалары буступ турган.

Мооң мурнунда чүгле квартира өртзэ чыыр талыг турган бис. Ооң ажилдаарын ийи манап келдивис. Бо нарын айтырывыс-е чагырыкчывыс Шолбан Ооржакка чедип, удалды кириген бис. Түңнелинде ажилынга ымак, чурттакчылар-биле чугалажып билир, с-кежээ, аныяк даргалыг болдувус. Чонну чурттазын дээш сагыш-човап олар, улуска лең-ээлдек, бөдүүн, биче сеткилдиг чагырык-ыг болганывыска өөрүп тур бис.

Чаа ажилдап келген Долаана Иргитке арга-езин берип, дузалажып келген Заводская 32, дугаарлыг бажыңнарын ТСЖ-ниң даргазы Долаана Допуловнага база четтиргенивишти редип тур бис. Эр хейлер, аныяк кыстар!

Ө. МОНГУШ, пенсионер.

Ак-Довурак хоорай.

ООЛДАР АВАЗЫ

Эрткен чүс чылдарда машинакчы мергежилдиг специалистер кандыг-даа албан чериниң чугула кадрлары болур турган. 1980 чылда Тыва телестудияның машинакчылар бюрозунга бичежек дурт-сынның, чугаа-кыры аажок аныяк уруг келген. Ол машинага парлай бээрге, ийи холунуң салаалары караңнаар, шалыпкыны кончуг. Ол болза Клара Маадыевна Кара-Монгуш-тур.

Клара Кара-Хаактың школа-интерна-дынга сес классты, улаштыр Кызылдың 2 дугаар школазынга 10 классты доос-кан. Ооң авазы Семис Чамзоевна (Сал-чак) Самбуу чеди уругнуң иези, кончуг ус-шевер, даараныр чораан. Кады төрзөн акызы Иван Чамзоевич Салчак алдарлыг чурукчу чораанын амгы улуг назылыглар билер. И.Ч.Салчактың ады төөгүде арткан, ол — Тываның ховар оглу. Оларның хеймер дунмазы Тама-ра Чамзоевна — «Саян» ансамблиниң хоочун артизи, ниити ырының ди-рижеру. Баштайгы тыва херээжен дирижерларның бирээзин уран чүүлдүң ажилдакчылары хүндүлээр, үнелээр. Ол — бо хуннерде найысылалывыстың уран чүүл колледжизиниң башкызы.

Клара Маадыевна — ховар өг-бүледен укталган, сес ажы-төлдүң иези. Ол ус-шевер авазының буянның ажил-херзэн дөззөн. Даараныр чаяалгалыг болгаш, Кызыл хоорайның дааранылга фабриказынга күш-ажылын эгелзэн. Алыс боду зрес-шоваа болгаш, маши-накчы мергежилди база өөренип алгаш, республиканың профэвилелдер обко-мунга, эртем-шинчилел институтунга ажилдаан. Тыва телерадио-дамчыдыл-галарны үргүлчү сонуургаар болгаш, ында ажилдап турар кожазы, чурукчу Ян Чолдактың сүмези-биле телестудия-га келгени ол.

Чоокта чаа иелер хунунде Клара Маадыевнаның бажыңыга чедип, кады ажилдап чораан үеисти сактып, чугаа-лажып ордувус. «Парлап турар мате-риал солун болза, ону улуг күзел-биле кылыр боор чүве. Тележурналистерниң чогаадыкчы сценарийлери дыка утка-лыг, киж и оон хөйүн өөренип, билип алып. 25 чыл дургузунда ажилдаан коллективимге ынак мен. Кончуг солун кижилер: В.В.Журавлев, Д.Е.Ондар, И.О.Келик-Сеңги, С.Кызыл-оол,

А.А.Дүгержаа, А.И.Чараш-оол, дик-торлардан Д.Д.Сотпа, В.Л.Динчмей, О.А.Маланова дээш, хөй телеопера-торлар, режиссерлар-биле кады ажил-дадым. Чамдыкта радиожурналистерге база дузалажып парлаар мен. Журна-листтер сургакчылааш келгеш, орайга чедир бижиттинер. Бистер оларны ма-нааш, оон сценарийлерин парлаар бис. Эки чүүл, орайга чедир ажилдааннарны дежурный машина бажыңнарынга че-дирип каар» — деп, кады ажилдаан улуг акы-угбаларын сактып, элзэн бо-дангаш: «Ам оларның хөй кези «дуу оранче» чорупкан» — деп, улуг тынгат, улаштыр: «Машбюронун удуртукчузу Л.Селиванова дыка шыңгы, ажил шагындан беш минута озалдаарга, дораан Журавлев даргаже иштики телефон-биле дыңнадыр, берге-ле. Ындыг-даа бол, ажылымга кызып чор-дум. Бо найыралдыг, улуг коллективке 25 чыл ажилдааш, 7 оол божаан мен. Оларымны «телевидением оолдары» дээр мен, өөрүм мени «оолдар авазы» дээр» — дээш, чазык каттырар болду.

Клара Маадыевна — сес ажы-төлдүң иези. Олар шупту дээди эртемниг. Хей-мери Самараның академиязының 3-кү курсчузу. Ажы-төлү барык чурттуң бүгү улуг хоорайлары Москвага, Санкт-Петербуртка, Омскиге, Новосибирскиге, Владивостокка дээди эртем чедип, юристер болганнар.

«Улуг уруум Байлак ийи дээди эр-темниг — филолог болгаш юрист. Ол чаш турда авамга арттыргаш, ажилдап эгелзэн мен. Кады төрзөн дунмам Наталья Маадыевна дунмазын кара-тажып, эргеледип, өстүрүшкен. Хөй оолдарымны өстүреринге кунчуум Амы-заан Сундуйовна дузалажып келген. Телевидениениң профэвилел даргазы С.Д.Кондинкин ыңай-бээр долгаан соон-да, дораан уруглар садының айтырыы шиитпирлеттине бээр, магалыг турду. Өөрүм: «Ынак акың Кондинкин кончуг-дур, аа» — дээр улус. Шынап-ла, бистиң даргаларывыс эки-ле ийин. В.Б.-Х.Мон-гуш база аажок сагыш-човаачал дарга, оларга черге чедир мөгөөр мен» — деп, сактып чугалады.

Клара Маадыевна — кончуг шоваа, кызымак киж. Оолдарының ачазы дыка үр аарып чыткаш, чок болза-даа, амыдыралдың берге үезинде хөй ажы-

төлүн түрөтпзэн. Ылаңгыя 90 чылдарда аразы 1-2-ле хар төрүттүнген, кончуг шимченгир элээдилерин кижизидери нарын херек. Ам оларның алдызы — өг-бүлелиг. Шупту күдзэ, кенээттери-биле каттай 30 ашкан. Уйнуктары 14 киж. Улуг уруунуң кызы база кыстыг болган. Бир дугаар кыс уйнуу Москва хоорайда РУДН-де ийиги курста, база юрист мер-гежилде өөренип турар.

Амгы үеде Клара Маадыевна — бажың сыңмас уругларының ажы-төлүн азыражып олар буянның кырган-ава. Ол — чай кадында алгы-кеш эттээр, аргыыр, даараныр кончуг кежээ ава. Ол хүн чеде бээримге, хөрөктээш даараар хөй кежи алгызын маска-биле чымчадыр соктап орду. Бичии уйнуктары база барып соктажып турар болду. Бо аваның оолдары спортка со-нуургалдыг, аңнаарына ынак, бажың-балгадын септээр, дачазының дүжүдүн ажаар дээш, кылбазы чок. Улуглары ажыл-агыйлыг, шупту бут кырынга туруп келзе, ол хире хөй эрлер бир бүдүрүлгө тургузуп аптар күш бар. Ийи улуг оглу керээ езугаар Кемерово хоорайда шериг кеззэнче хүлээлгезин күүседип чоруй барган. Ажы-биле чу-гаалаарга, олар «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп төлөвилелди келир үеде боттандыраарының магадылалы бар. А «Өг-бүле бүрүзүңе чаңгыстан эвээш эвес дээди эртемниг уруг» деп төлөвилелди ажыр күүсеткен деп болур. Сес ажы-төлү шупту дээди эртемниг.

1991 чылда-ла «Хөй ажы-төлдүг өг-бүле» деп программа-биле бо өг-бүлениң ам бажың алып элчээ көңгүс чылбас, туруп алган. Ол айтырыгны көдүрүп, Клара Маадыевнаның бар-баан-четпзэн даргалары, депутаттары чок. Кызыл хоорай чагыргазынче би-жзэн чагааларының түңнели чок болуп турары хомуданчыг. Республиканың социал-политика харыылаар удуртук-чулары бо хөй ажы-төлдүг иеже көрнүп, дуза чедирери күзенчиг. Ол чоокта чаа 60 харлаан, хөй ажы-төлдү өстүрүп, ки-жизиткен аваның шиитпирлеттинмейн турар айтырыын чогуруп бээр үе келген эвеспе?!

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ, хоочун журналист.

ЫНАК ТОЖУМ

Ам база аалдап келдим, ынак Тожум. Сеңзэ, чурумалдыг Тожумга, 1992 чылда кады төрзөнүм Альбина, күдээм Славаның ачызында эң-не баштай келгеш, дораан-на ынакый бергеним ужуру — агаар-бойдузу эм-таң кайгамчыктыг черге кадык-шылым тааржы бергени. Бичии уруг шаамда, 1971 чылда, озал-ондакка таварышкаш, кемдээнимден бо-ла аарый бээр мен. Ынчангаш сени сак-тып келир мен, буянның Тожум. Арыг агаарың мени бо-ла эмнеп каар-дыр.

Тожуга 2004 чылга чедир доктаамал чурттадым. Оглум Саша база маңаа өзүп келди. Ам ол өг-бүлелиг, а мен кырган-ава апардым. Өскөн-төрзөн Улуг-Хемимче чана-даа берген болзум-за, чыл санында Тожуга барып чоруур мен. Чүгле мен эвес, төрөл-дөргүлүм, ажы-төлүм база Тожуга бо-ла баар, ону чуртсуна бергеннер. Тожу кожуунуң кенээттери, күдээлери болган Улуг-Хемниң оолдар, уруглары база хөй-дүр деп билип алдым.

Тожунуң чону эпиг-ээлдек, ажил-иши улус. Оларның ажилга кызымаан, бергелерге шыдамын магадаар-дыр

мен. Ындыг кижилерниң бирээзи Алик Эрес-оол-ович Чүлдүмнүң дуга-йында бижийин. Ол — Ий сумунуң электриги. Күштүг хат хадыырга, шагда тургускан, дөзү ирзэн чагылар бо-ла кээп ушкулаар. Алик Эрес-ооловичиге дузалажып, суурга электри чырыын катап кыпсыр дээш Ми-теек Ноок, Чамдыгыр Маадырның шудургу ажилдап турганын көрдүм. Алик бо суурнуң электригинге 24-25 чыл дургузунда ажилдап чораан Эрес-оол Салчаковичиниң оглу болду. Ооң өг-бүлениң херээжен ээзи Айлана — библиотека эргелекчизи.

Суму баштыңы Татьяна Антонов-

«Шын» солунуң коллективиниң мурнундан:

Бистиң хоочун бижикчивис болгаш номчукчуус Ульяна Аракчаа-Величко — күштүг тура-соруктуг, чогаадыкчы сагыш-сеткилдиг киж. Төрзөн Тывавыстың ачы-буянның кижилериниң дугайында хөй чүүлдерни «Шын» солунга ол парлат-кан. Оларның бирээзин бөгүн номчудунар.

Декабрь 18-те, Ульяна Аракчаа-Величко 55 харлаар. Ооң чырык черге бода-рап келген хуну-биле аас-кежикти, амыдыралга ам-даа шудургу тура-сорукту, чогаадыкчы чедишкенин күзедивис.

на Баглат бажыңының чанында чагы оңгарын боду касканын база көрдүм. Тожуда мындыг кызымак, ажил-иши кижилер чурттап чоруур.

Чонум, өөр-өнер кудаларым, чзэн-нерим, дунмаларым чуртту Тожу меңзэ эргим.

Ульяна АРАКЧАА-ВЕЛИЧКО.

ФИТОБУСТУҢ (ИЗИТКЕН СИГЕН БУЗУНУҢ) АЖЫКТЫ

"ПРАСКОВЬЯ"

20 ажыг чыл дургузунда чорудуп келген хайгааралдан алгаш көөргө, фитосауна (изидир бустаан сигенниг сауна) чүрек аарыг, аритмиялык, тахикардиялык, брадикардиялык, гипертониялык, гипотониялык кижилерге болгаш мээ-медерелинде хоочулуг чурттакчыларга дыка ажыктыг болуп турар. Чүгө аарыг таварыпкан соонда алды айдан орай эвес болза эки. Кадыкшыдылганы баштайгы 10 чорудулгазының соонда аарыг кижилерниң 80 хуузу сегип келир, 2 болгаш 3 катап кирген соонда хан базышкыны улуг кижилерниң, бедик гипертониялык улустуң базышкыны 20-30 санга кудулаар, гипертониктерниң 10-20 санга беири, тодаргайлаарга, хан аргыштыргазы чогулгалыг апаар. Маңаа эмнеткен соонда, эм үнүштерни садып алгаш, бажыңга эмненип болур.

Бустуг сигенниг саунага чүстери аарыг кижилер кирерге, дыка ажыктыг. Ылаңгыя полиартриттиг, артрозтук, радикулиттиг, остеохондрозтук, харын-даа оорга чүзүнде грыжалыг кижилер аңаа кирер болза эки, аараан чери чидер, дустар

үнүп эгелээр. Оорга чүнү болгаш нерв системазы (остеохондроз, радикулит) аарыг бээрге, аарыг тывылдырып турар дөстү ап каап, оорга чүнүнде аарып чоруур черни чидирип болур. Оон туржук, оорга сөөгүнде грыжаны болгаш сколиозту чедишкенин эмнеп каап болур. Псориазтыг болгаш нейродермиттиг кижилер фитототепте эмненип алыр. Ол дыка үр хоочураанда безин (эът-кештиң 80 хире хуузу алысканда, 20 ажыг чыл аарып келгенде) ону чогулгалыг эмнеп болур.

Фарингиттер, ларингиттер, гаймориттер, тыныш астмазы, тыныш оруу дээн ышкаш өкпениң өске-даа аарыгларын фитодуска чогулгалыг эмнеп болур. Бо таварылгада эмненип эгелээриниң бетинде эфир үзү холаан хөй бустуг черге эмнедир мурнуу чарында ингаляция эрттирип алза эки, оң соонда фитосаунаны ажыглаарын чоорту кылыр азы бодунга херектиин ажыглап (хан базышкыны барымдаалап), бот-тускайлаң тодарадып болур. Фитосауна болгаш ингаляция эрттирип тургаш, чөдүл тыптып, ириңниг чараа көвүдөп келирге, сезинген херээчок, арыглаашкын чоруп турары ол. Фитодоскаарны ажыглаарга, бүүрекке база ажыктыг дээрзин бистиң дуржулгавыс көргүскен, чүгө дээрге ону дамчыштыр ишкен суук чем эртер болгай. Ынчангаш кылымал бүүректиг аарыг кижилерге бистиң дузалап турарывыста элдептиг чүве чок. Нерв, иммунитет, эндокрин системазының аарып турар

үезинде фитобусту ажыглаарга, эки түңнелди бээр. Немей ваннага чунарга, настойлар, бальзамнар ажыглаарга, углевод солчулгасы экижири, ханда чигирниң деңгели кудулаар, иммунитет беири, нерв системазы быжыгар.

«Прасковья» деп фитототепте дуржулгалыг эмчи-домчулар, ортумак эмчи эртемниг методистер ажылдап турарлар, олар тус черниң чонунуң муң-муңчылдарда эмнениринге ажыглап келгени эм ойттарын билир болгаш эртемниң чедишкенин езугаар эмнээшкенин чорудуп турар. Ындыг чүүлдерниң каттыжышкыны кадыкшыдылганың фитототептерин, оң чер-черлерде хөй санныг салбырларының сайырадыр перспективаларын тургузуп турар. Кадыкшыдылганың ол практиказын эртемденнер эмнээшкенин баштайгы базымы, келир үениң медициназының үндезини деп хүлээп көрүп турар.

Дамырларда тромбофлебит, мерцатель аритмия дээн ышкаш аарыгларны кижилерге ол таарышпас. Ол ышкаш халдавырлыг, грибок болгаш шээр аарыгы, оң иштинде СПИД-тиг, ол ышкаш чаа аарыг тыптып олар кижилерге ону сүмелевейн турар бис, оларга бир аңгы ойтүнүш негеттинер.

Тел. 8-913-352-47-74.

Турар чери: Кызыл хоорайның бетики Каа-Хем, Сергей Лазо кудумчузу, бажың №112.

«ПРАСКОВЬЯ» ФИТОТӨПТҮҢ ФИЛИАЛЫ

Пөш доскаар ажыглап, кадыкшыдылганы чорудуп турар

Организмни арыглаарының методиказы дараазында ачы-дузаларның комплекзинден тургустунар:

*фито-специалистниң хүлээп алышкыны болгаш арга-сүмези (келген кижиниң хуу карточказын долдурары, эмнээшкын чорудулгаларының планын тодарадыры, фитошайны шилип бээр);

*эмнээр бетинде болгаш оң соонда ханының базышкыны хынап бээр;

*фитобустуг сауна—10-15 минута;

*«Имунная защита» деп фитошай;

*фито-бальзам-биле эът-кешти чаар.

Организмни арыглап-аштаарының өртээ—700 рубль.

ПЕНСИОНЕРЛЕР 20 ХУУ ЧИИГЕЛДЕЛИГ БОЛУР

Организмни ниитизи-биле арыглап-аштап турар үеде фитобуст аймааның чорудулгалары дараазында аарыгларны болдурбазыңга салдарлыг:

1. Хан-дамыр болгаш чүрек-дамыр аарыглары: холдарның болгаш буттарның эндартерит болгаш атеросклероз аарыглары, Рейно аарыы, гипотония, гипертония, чүрек аарыы, тахикардия, брадикардия болгаш өске-даа.

2. Чүстериң аңгы-аңгы хөвирлериниң аарыглары:

полиартриттер, артрозтар, подагра; радикулиттер, остеохондрозтар, оорга сөөгүнде грыжалар, Бехеревтиң аарыы, сколиоз болгаш өске-даа.

3. Кеш аарыглары:

псориаз, нейродермит болгаш өске-даа.

4. Тыныш системазы: бронхиттер, бронхит астмазы, фарингиттер, ларингиттер болгаш өске-даа.

5. Хырын-шөйүндү ишти:

гастриттер: хырынның болгаш шөйүндүнүң оюлганың аарыглары; колиттер болгаш өске-даа.

6. Аутоимуннуг аарыглар:

Уттуучал склероз; гломерулонефрит; ревматоидтиг полиартрит; системалыг кызыл волчанка болгаш өске-даа.

7. Сыңый системазы:

Пиелонефрит, бүүрекке даш аарыы, цистит, простатит, импотенция, аднексит, төл чок болуру, сыыргактар, миома, мастопатия болгаш өске-даа.

8. Нерв системазының аарыглары.

9. Бүдүмелдер солчулгасында өскерлишкенин. 8-913-352-47-74 деп телефон дамчыштыр сүмележир.

Турар чери: Кызыл хоорайның бетики Каа-Хем, Сергей Лазо кудумчузу, бажың №112. Тел. 8-913-352-47-74.

Телевирлиг үндезинге парлаан.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар Ш.М. СУВАН.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, секретарь—2-30-69, редакторнуң оралакчызы—2-17-91, бухгалтерия—2-18-10.

КИЛДИСТЕР: Социал камгалал болгаш хөй-ниити амыдырал килдизи—2-03-88. Реклама, чарлал килдизи—2-18-10, Тел/факс (394-22) 2-30-69.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли 2 парлаар ама.

Тираж 4582. Номерни парлагаче дужааганы: график езугаар—21.00, херек кырында—18.00.

Байыр чедиришкени

Бистиң эң-не эргим, ынак киживис, Россия Федерациязының ниити өөредилгезиниң хүндүлүг ажылдакчызы, күш-ажылдың хоочуну Данил Суванович ХОВАЛЫГ декабрь 20-де 60 харлаар. Бүгү назынында Бора-Тайга ортумак школазынга орус дыл, литература башкылап келген.

Ол—мерген угаанныг, сүмелекчи, деткичи, чугаа-сооттук, оюн-баштак чаңныг, ажыл-ишчи кижиге, өг-бүлезиниң быжыг чөленгижи.

Ынчангаш ачавыска быжыг кадыкшылды, аас-кежикти сеткиливис ханызындан күзедивис.

Өөнүң ишти, ажы-төлү

Бистиң эргим, хүндүлүг ачавыс Демир-оол Хомушкун ХИРВАА декабрь 16-да 70 харлап турар. Ол бүгү назын көдээ ажыл-агый шугумунга чолаачыдан совхоз директору чедир ажылдааш, Тыва Республиканың алдарлыг ажылдак хөрек демдээниң эдилекчизи болган. Амгы үеде ол хүндүлүг, танылгада хуу мал-маганын азырап, хөй санныг дүңмалары чээннеринге, ажы-төлүңге, уйнуктарыңга канчаар-даа а улуг үлөгер-чижек болуп чурттап чоруур. Ачавыска төрүттү хунун таварыштыр кан дег кадыкшылды, өөрүшкү-маңнайы бистиң аравыска ам-даа хөй чылдарда омак-сергек чору күзөп, черге чедир мөгөйдивис.

Ажы-төлүңде

«СЛАДКИЙ МИР» магазин Россияның

сурагыг бүдүрүкчүлериниң белеткеп кылганы Чаа чылдың элбек барааннарын, а ол ышкаш кондитер кылыгларын, аъш-чем продуктуларын Абакан хоорайның өртээ-биле садып алырын чурттакчыларга саналдап тур.

Адреси: Кызыл хоорай, Загородный переулок, 25, «Обувь» баазызы, склад №7, Складская, 1в, тел. 6-61-15.

Телевирлиг үндезинге парлаан.

Педиатр (бичии уруглар эмчизи) база гастроэнтеролог (ижин-баар эмчизи) дуржулгалыг эмчи Нина Уйнуковна Доспанчик 18 харга чедир уругларны хүлээп турар.

Адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 3/3 кабинет 306. Баш удур бижиттирип алыр телефон: 8-923-55-99-365.

ОГРН 315171900002116

Телевирлиг үндезинге парлаан.

КҮШ ЧОК ДЕП САНААР

Айлаң Чырандаевна ЛОПСАННЫҢ адынга 08.04.21 чылда тывыскан № 2770385 хоочун шынзылганың читкен барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Охотничий билет №17 001619 на имя Ховалыг Хулер Доржиевича, выданный от 19 марта 2012 г. считать недействительным.

ИЗВЕЩЕНИЕ

В администрацию муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» поступило заявление от гражданина Монге Монгун-Даш Мачаковича о предоставлении в аренду земельного участка из земель населенных пунктов с кадастровым номером №17:01:0701012:656, расположенного по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский район, с.Шуй, улица Сайыр-Аксы, д. разрешенное использование: для ведения личного подсобного хозяйства, с общей площадью 1 800 кв.м.

В рамках действующего законодательства администрация муниципального района «Бай-Тайгинский кожуун Республики Тыва» в течение 30 дней со дня опубликования данной информации принимает письменные возражения по данному заявлению по адресу: Республика Тыва, Бай-Тайгинский кожуун, с. Тээли, ул. Комсомольская, д. 19, каб. № 222.

Вр.и.о. главного специалиста отдела экономического развития и земельно-имущественным отношений администрации Хертек А.Н.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республикасы талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткүзүн Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияларга туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганы саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.